

Buorit Ánde Hännobártni maŋisboahttit!

Ovddit háve čoahkkaneimmet dás Anára sámemuseas badjelaš vihtta jagi dassái. Vuosttas sohkaideivvadeamis muitaleimmet juoidá Ánde Hännobárdni Gihte maŋisboahttiid eallima birra sihke dáppe Anáris ja Ohcejogas. Otne beassat oahpásmuvvat vehá vuđoleappot *iežamet sohki* daid dieđuid vuđul, maid Marja-Riitta Vehviläinen lea čohkken. Olbmui lea dehálaš diehtit *gos boadán, gii lean ja gosa gulan*. Dán áigge leat eanet ja eanet beroštišgoahtán vássán áiggiid birra. Nuba mii Gihtetge háliidat diehtit, geat ledje min máttut, maid barge ja gos elle.

Go mu ledje válljen 1975:s Sámi Parlamentii, de háliidin diehtit viidáseappot sámeáššiid birra ja seammás oahpásmuvvat vuđoleappot iežan sohkaduogázii. Álggos fertejin vuos váldit čielgasa iežan máttuin nu guhkás go vejolaš. Das ledje stuorra veahkkin girkogirjiit, maida ledje merkejuvvon searvegotti buot lahtut, geat ledje dievas agis. 1700-logus girkogirjiin gávnojedje juo eanet dieđut. Dáppe Davvi-Suomas olbmot ledje merkejuvvon bajás giliid ja dáluid mielde. Dárkilis riegádan-, jápmin- ja fárrenáiggiid lassin girkogirjiin oidnogohte dieđut gieldda siste dáhpáhuvván fárremiin. Jagi 1863 giellaásahusa mielde buot virggálaš áššegirjiit galge čállojuvot ruotagiela sajis suomagillii, maddái girkogirjiit, mii sihkarit lea dahkan álkibun dán barggu.

Sohkadutkan lea vássán buolvvaid eallinmuttuid guoradeapmi. Boares áššegirjiid dutkan lea viiddidan mu máilmmigova. Maddái ipmárdus sámiiid vássánaiggis lea čikŋon. Earret sohkadutkama lean šaddan vuodjut historjá dáhpáhusaide. Davviguovlluid historjá vuhtto bures Ánde Hännobárdni Gihte ja su maŋisboahttiid eallimis.

Nappo dán sohkačielggadeamis vuodđun lea váldojuvvon Ánde Hännobárdni (r. 1786). Girkogirjiit leat leamaš buot sihkkareamos diehtogáldu. Maddái eanagirjiit, duomut, Sámi Čuvgehussearvvi bearašgoarttat leat leamaš hui ávkkálaččat dán sohkadutkamis. Go geahčadin fárrenolbmuid listtuid, de oidnen gildii fárren ja gielddas eret fárren fulkkiid namaid - ahte gosa gii lei mannan ja gos lei boahtán. Ná bohten diehtit goas Gihtet, Čálkkut ja Jomppát ledje fárren Anárii. Muhtumiid buohta lei maddái máinnašuvvon riegádanáigi.

Eanagirjiid boarráseamos dieđuid mielde sámevearu Anáris ledje máksán sogat Morottaja, Musta, Aikio, Sarre, Valle, Báltu, Kuuva, Báđár ja Sajjets. 1800-logu loahpageahčen Anárii fárrejedje Ohcejoga bealde Gihtet, Länsmanit ja Jomppát. 1800-logu loahpageahčen Anárii fárrejedje vuosttas boazosámit Eanodaga bealde. 1930-logus boahtigohte Anárii lasi boazosámit Eanodagas. Mánnggas dain badjeolbmui, geat fárrejedje Eanodaga ja Ohcejoga bealde Anárii, ožžo alcceseaset eatnama juogo gávppi bokte dahje lotnumiin kruvnnameahccedálu priváhtadállun. Ná Ánde Hännobárdni Gihte maŋisboahttiin mánnggas besse eanaeaiggádin Lismás, Áŋŋelis, Gáregasnjárggas, Fáškkus, Leammis, Sturrajávrris, Čeavetjávrris ja Báhkinjogas lahka Norgga ráji.

Dan maŋŋá go Suopma lei Hamina ráfisoahpamušas 1809:s šaddan Ruošša válddi vuollái, de attii geaisár 1858:s cealkámuša ođđadáluid sihke kruvnnameahccedáluid vuodđudeamis. Dasa lassin Ruošša cára attii vel 1877:s cealkámuša eanadoalu ovddideamis ja 1892:s ođđadáluid vuodđudeamis Davvi-Supmii. Dáluin lodnojuvvojedje eatnašat maŋŋelis priváhtaoamastussii. Dáid seamma áiggiid mánnggas Anárii fárren johttisámiin luohpagohte goahteeallimis ja álge kruvnnameahccedáluid sáhtii vuodđudit daid mearrádusaid vuđul, maid senáhtta lei jagiid 1872 ja 1874 addán. 1900-logu álggu rádjai

ledje Ohcejohkii, Anáree ja Eanodahkii vuodđuduvvon oktiibuot 250 ođđadálu, ja mánggat dain ledje Ánde Hännobárdni Gihte manisboahhtiid oamastusas.

Gihtet mávssolaš oassin Suoma boazodoalu historjjás

Min máttut lávejedje dolin johtit Norgga beallai mearragáddái bohccuiguin ja dálvit fas guođohedje miehtá dálá Ohcejoga ja Anára gielddaid gitta Gihttela ráje. Muhto dan manjá go Ruošša giddii ráji Norgga vuostá 1852:s, de dilli nuppástuvai. Eatnašat Ándde manisboahhtiin báhce Suoma beallai ja muhtun oassi fas Norgga beallai. Ná riikkaráđji lei luddegoahtán soğa.

Ánde Hännobárdni Gihte sohka lea bures oidnosis Suoma boazodoalu historjjás. Go Gihtet ásaiduvve dolin Anáree, de sii bohte áibbas earalágan máilbmái. Anára ovdeš boazodoallokultuvrra vuodđun lei ng. vuovdesámiid bivdokultuvra, mii lei ortniidan siiddaid mielde. Dat guovlu, gosa Gihtet bohte ja gos mii dál leat, gulai dološ Anára sámesiidii. Ovdal go riikkarájit giddejuvvojedje, de ledje Anára guovllu olbmot viehka boazoheamet, ja ollugat sis ealihedje iežaset ráidemiin. Sii fievrridedje herggiiguin gálvvuid, go johtaledje meahcce- ja guollebivdomátkkiineaset báikkis nubbái. Bohccuid ledje ovdalaš áiggiid geavahan maiddái hohkahuseallin goddebivddus, mas fidnejedje dasto ee. náhkiid, čorvviid ja bierggu beaivválaš dárbbuide. Anára beale olbmui ledje nappo unnán bohccot, eanemustá moadde-golbmalot heakka bearrašis, muhto goittotge dan mađe ahte olbmot juogaláhkai birgejedje bierggu dáfus.

Bivdokultuvrii vuodđuduvvi árbevirolaš siidavuogádat doaimmai dáppe Anára bealde, ovdalگو oarjjabealde leavvagođii deike ođđalágan boazodoallu. Dákkár geahččoboazodoallu lei nuppelágan go dat ovddit boazodoallovuohki. Dál stuorra ealut guođohuvvojedje birra jagi nu ahte bearrašat šadde vuogáiduvvat bohcco jahkodatjohtimii. Ánde Hännobárdni manisboahhtit ledje njunnošis buktimin ođđalágan boazodoalu Anára guovlluide. Nuba guovllu anáraččatge bargagohte áiggi mielde bohccuiguin. Sivvan dákkár stuorra nuppástussii boazodoalus lei fuođđo- ja goddenáli vátnun 1700-logus.

1800-logu álggogeahčen Gihtiid boazodoallu lei alimus muttus. Bearrašat johtaledje jagiáiggiid mielde bohccuideasetguin. Bohccuid guođohedje birra jagi ja daid geahččamis atne ávkin bohcco lunddolaš vieruid ja beatnagiid. Giđđat badjeolbmot johte bohccuideasetguin Jieknameara njárggaide ja sulluide dahje duottarjasaide. Čavččabeallai fas johttájedje siseatnama guvlui. Áldduid bahče čuoččuhannjárggain dahje bahčingárddiin. Čakčamánuš johte siseatnama ragatbáikkiide ja dálveguovdil fas ordaráji lahkosiidda dálveguohtoneatnamiidda. Boazosámit lávejedje siiddastallat, nuppiiguin sániiguin olbmot barge dihto guođohanguovlluin boazobargguid ovttasráđiid badjel dálvvi. Siidavuogádat lei oalle vuogas vuohki bargat bohccuiguin.

1700- ja 1800-logu rádjejohtimat leat ollu váikkuhan dálá Anára guvlui. Ruošša celkkii 1852:s eret lappekodicill-soahpamuša, mii lei dorvvastan jahkásaš johtinvuoigatvuodá siseatnama ja Jieknameara rittu gaska. Radjegokčamat luddejedje ovdeš guohtoneatnamiid ja badjeolbmot šadde välljet riikka, man riikkavuložin háliidedje dás duohko leat. Ánde Hännobárdni manát välljejedje Suoma ja Anára, gos ledje áibbas guoskameahttun guohtoneatnamat.

Sohkahistorjjá dego buot earáge boares dieđuid lea dehálaš čohkket, dasgo unnage diehtomoložiid bokte sáhtá oaidnit stuorát ollisvuodaid. Hárve gávdnojit gárvves

diehtopáhkát, main buot livččii gárvvisin oidnosis. Sohkadutkan lea áddjás bargu nugo buot earáge dutkanbargu. Ollisvuohta čohkiida binnabánna bihtážiin, ja guhkálašge guorahallama maŋŋá sáhtta "geassit guoros fárppe". Muhto go de gávdná ain juoga ođđa ášši, de dat addá buori miela. Dutkis gáibiduvvo kritihkalašvuohta, muhto maiddei dihto čehppodat máhttit ovttahttit arkiivadieđuid stuorát ollisvuođaide. Duodaštanstuhkat galget leat luohthahttit.

Čuovvovaš lávki mis lea čohkkegoahtit dieđuid Ánde Hánnobárdni maŋisboahttiid birra 1900-logus. Dál diehtit goittot ahte Ándes leat badjel 1 000 maŋisboahtti, geat leat bieđganan birra máilmme gitta Austráalia ja Kanada ráje. Nuba doaivvun ahte 1800-logus rádjegiddemiid dihte boatkanan oktavuodát fulkkiid gaskkas ealáskivčče fas ođđasit. Dán ulbmila várás vuoddeimmet čakčat 1998 Ánde Hánnobárdni Gihte sohkearvvi, man láidesteaddjin mun dál doaimman. Sohkearvvi vuoddeami bokte háliideimmet gáhttet iežamet sohkaárbbi lassin maiddei viidáseappot sámiid vássán áiggiid dovdamuša.

Buresboahthin dán min sohkearvviideapmái.

Jouni Kitti
Ánde Hánnobárdni Gihte sohkearvvi
sátnejođiheaddji